

**НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ,
ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ВГАМУВАННЯ
ДО ЗАСУДЖЕНИХ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ,
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Стрелюк Ян Володимирович

<https://orcid.org/0000-0002-4209-2017>

*доктор юридичних наук, старший радник юстиції,
керівник Кіровоградської обласної прокуратури
м. Кропивницький, Україна*

Колб Іван Олександрович

доктор юридичних наук,

*начальник відділу Вінницької обласної прокуратури
м. Вінниця, Україна*

Як свідчить суспільна практика, включаючи й міжнародну, застосування заходів вгамування до будь-якої особи, навіть правомірне, особливо в умовах воєнного або надзвичайного стану, викликає значний резонанс серед людей як всередині окремо взятої держави, так і за її межами. Наочним прикладом у цьому контексті у сьогоденні можна назвати трагічні події на Майдані, які відбулись в Україні у 2013–2014 рр., а також аналогічні явища, що мали місце у Франції у 2018–2019 рр. (мітинги та сутички з поліцією так званих «жовтих жилетів»), Іспанії (факти, які стосуються демонстрацій щодо незалежності Каталонії у 2017 році), Туреччині (розгін демонстрантів у 2016 році, які вимагали зміни політичного режиму), т. ін. І, це при тому, що у всіх зазначених випадках дії правоохоронців були правомірними, а в результаті непокори, опору та різних посягань мітингувальників на життя і здоров'я представників влади жертвами такої протиправної діяльності стали сотні цих осіб.

Особливо актуальним це питання є для сфери виконання покарань, включаючи й Україну, позаяк у всіх цивілізованих державах на законодавчому рівні встановлено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду, навіть в умовах воєнного стану (ст. 64 Конституції України).

Більш того, будучи членом ООН, Ради Європи та інших авторитетних міжнародних організацій, кожна із держав учасниць взяла на себе юридичні зобов'язання привести національне законодавство

до загальноновизнаних принципів і норм, навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Зокрема, Україна ще у 2004 році прийняла Закон «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», а в 2014 році – «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засуджених до європейських стандартів», які заклали основи видозміни кримінально-виконавчого законодавства з урахуванням вимог і норм європейського права, включаючи й питання, що стосуються діяльності, пов'язаної із застосуванням до засуджених, позбавлених волі, заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї (у нормах міжнародного права їх називають заходами приборкання засуджених).

Важливим кроком у цьому напрямі стало також прийняття у вересні 2017 року Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України та аналогічної Стратегії – у 2022 році, одним із пріоритетних завдань яких визначено діяльність щодо реалізації на законодавчому та практичному рівнях змісту пенітенціарної, взамін існуючої кримінально-виконавчої, політики у сфері виконання покарань. При цьому, однією з обставин, яка обумовлює якісну видозміну змісту сучасної кримінально-виконавчої політики України, є та практика, що склалась у системі Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України в період з 1991 по 2025 рр. (до та після прийняття у 2003 році нового КВК) та яка була пов'язана із застосуванням до засуджених, позбавлених волі, визначених у законі заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї.

Як показали результати даного дослідження, поряд з позитивними моментами, що мають місце у ході такої службової діяльності персоналу ДКВС України (зокрема, запобігання заподіянням засудженими шкоди, оточенню або самим собі, втечі з-під варти та вчиненню інших правопорушень), застосування заходів вгамування нерідко приводить до тяжких наслідків у виді смерті, нанесення тілесних ушкоджень для особи, знищення майна, дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (УВП), т. ін., які були спричинені у тому числі й протиправними діями (дією чи бездіяльністю) персоналу органів і УВП [1]. Саме такі факти не тільки встановлені у національних судах України [2, с. 254-258], але й все частіше стають предметом розгляду у Європейському Суді з прав людини (ЄСПЛ) [3, с. 27–30]. При цьому, серед детермінант, які обумовлюють виникненню зазначених ситуацій на практиці, звертають на себе наступні із них: а) відсутність у чинному законодавстві України, що регулює порядок застосування до фізичних осіб заходів вгамування

(ст.ст. 105–106 КВК України; Закони України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про Національну гвардію України», «Про Національну поліцію», ін.) такої визначеної у нормах міжнародного права вказівки про те, що зазначені заходи завжди мають бути крайніми (п. 64.1. Європейських пенітенціарних правил (ЄПП)); б) застосування у випадках масових заворушень, проявів групової непокори засуджених та в інших визначених у законі обставинах воєнізованих підрозділів особливого призначення (ст. 105 КВК), правових статус та порядок діяльності яких закріплені у підзаконних нормативно-правових актах, що суперечить вимогам п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до якої виключно законами має визначатись діяльність органів та установ виконання покарань; в) стереотипність поведінки персоналу ДКВС України у випадках виникнення конфліктних ситуацій із засудженими до позбавлення волі, а саме: замість вербальних методів і засобів розв'язання цих проблем, що склались, персонал, як правило, віддає перевагу силовим формам і заходам.

Таким чином, слід визнати, що в наявності складна прикладна проблема, яка у сьогоденні має бути вирішена й на доктринальному рівні, враховуючи її актуальність, теоретичну та практичну цінність.

Література:

1. Діденко А. О. Бійці спецпідрозділу Державної пенітенціарної служби знову масово калічать в'язнів URL: <http://ukr.prison/org/ua/new:1309978900>

2. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова.* Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2011. С. 254–258.

3. Полторацький проти України : рішення Європейського Суду з прав людини від 19 квітня 2003 р. *Огляд рішень Європейського Суду з прав людини.* Донецьк : Донецький Меморіал, 2011. С. 27–30.